

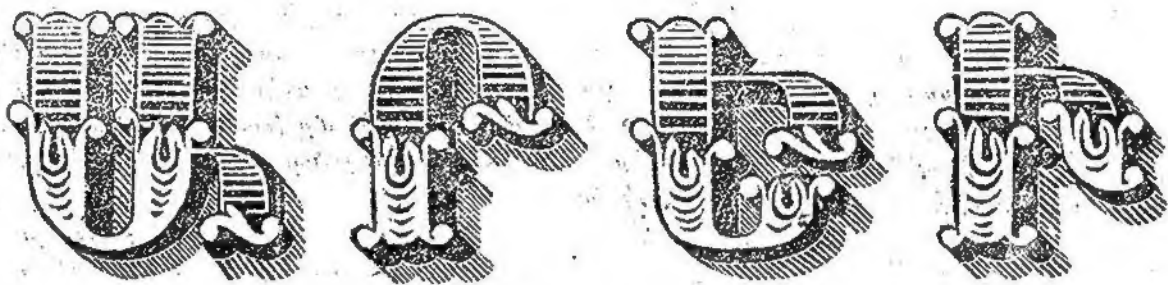
ՀԱՏԸ 5 ՄԻԼԻԵՄ

ԲԱՆԺՆԵՐԻՆ

Տարեկան Վեցամսեայ	
ԵԳԻՊՏՈՍ . . . 2. 0. 80	40
ԱՐՏԱՍՏԱՆԻՍ ԶԲ. 20	10

ԵՄԼՈՒՑՈՒՄԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ ԳԻՄԵԼ ՏԵՐԵՆՈՒԹԵԱՆ

ԱՐՏՈՍՏԵՐ ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՆՐՈՒ ՕՐԿԱՆ

40 ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԵՐԵՔ ԱՆԳԱՄ

ԽՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԵՒ ՏԵՐԵՆՈՒԹԵԱՆ

Տարա Այլա Տարա, Թիւ 16

ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՆՐՈՒ

ՀԱՍՏԷ

Journal ARRY

B. P. № 600

Alexandrie, EGYPT

ՀԱՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹ ԶԵՆՈՒԹԵՐԵՐ ԶԵՆ ԳԵՐԱԴԱՐՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՐԵՆ-ԽՐԱՏԱՐԱԿՈՒՆ՝ ՎԱՅԱՆ ԹԵՐԵԱՆ

ԱՆԱՊԱՏԷՆ ԱՐԶԱԳԱՆԳ

Բ.

Անցնինք հիմա Դաշնակցականին նամակին:

Նամակագիրը անձամբ ծանօթ չէ ինձի և չեմ ալ խորհրդի թէ իր կուսակցութեան մէջ պատասխանատու պաշտօն մը կամ ալ թիւ կողմի դերը մը ունենայ: Ասիկա կը լինի որպէսզի հասկնանք թէ այդ գործիքն ինչ վերաբերի ո՞ր և է չափով, հետեւէն մօտէն, կուսակցութիւնն անկա՞մէ ընող հանգամանք մը: Դաշնակցականներն այդ մասին շատ բժանդիր են, ուստի լաւ էր կանխաւ ճշգրիտ այս կէտը: Եթէ պետերէն չէ, յայտնի է սակայն թէ իր կուսակցութեան ոգին, ու անոր այսօրուան հետեւած քաղաքականութիւնը լաւ ճանչցող անդամներն է ան: Կրնար նոյն իսկ գրած լըլլալ թէ ինք ինչ է, պարունակութենէն պիտի հասկնայի թէ Դաշնակցական է: Կ'ուզէի սա՛ ալ ըսել — որովհետեւ վերջէն այլ ևս բուն նիւթին վրայ միայն պիտի խօսիմ — թէ քիչ անգամ ոտքա՞ծ եմ անձամբ Դաշնակցականէ մը այսօրեան քաղաքական գործունէութիւն մը: Օրինակ՝ ասիկէ ամիս ունէս առաջ՝ «Հայկական» թերթին մէջ Սկզբունքը՝ վերնագրով յօդուածի մը առթիւ, Գահիրէէն պառն մը յօդուածիւն անում էր նա միակով ինձի իմաց տալու թէ՛ իր կուսակցութիւնը ազգը քաղաքականապէս ազատելէ ետք, շուտով պիտի փութայ նաև զայն ազատել: Ինձի և ինձի պէս ուրիշ «գաւառներէն»: Բաւը գրուած էր: Խնդրեմ — որովհետեւ ուրիշ բան ընել կարելի չէր — ինձի համար, և տիրեցայ: Գործին համար: Այդ նամակը, այն ատեն, բնականօրէն անօգուտ կարծած էի, մինչ հիմա կը տեսնուի իր օգուտը: Գործին մէջ ընկերովը համար, որուն իմ վրաս թողած նպատակաւոր տպաւորութիւնը քիչ մըն ալ արդիւնք է նախորդին և իր միջև կատարուած անգիտակից բազմաթիւ շփումներէ: Եւ հաւանքի հիմա այդ նամակը ամբողջութեամբ, առանց ո՞ր և է բաւ յաջողուի:

Գահիրէ, 16[10]1915

... խմբագրապետ

Անկարելի է որ խորին յուզումով չզգացուիմ Ձեր համերաշխութեան, քայլ մ'ալ անդին Միութեան ի նպատակ յօդուածաշարքերը կարգաւորել, որոնք գրուած են, կ'ընդունիմ, խորին հասկացողութենէ և ցնցումէ մը ազգէն ներկայ ճգնաժամային անելի դրութենէն:

Անոր անանդիտելի պէտքերն և կատարելութեան համոզումը «Դաշնակցական» հայերէն մին ալ ես եմ: Սուէտիոյ դաշնակցականներուն եղբարկան վիճակը մօտէն տեսնելէ ու այնտեղ թաղած թշուառութեան տրամին շուրջ մղուած ու դարձրուած դժբախտին էնթրիկներուն գիտակցութեամբ կրնայ գտնուիլ:

Գեղէ ու անձամբ կրելէ վերջ, ես անուշիւնեմ եւ որ պիտի ըլլամ Ձեր փափաքը երկրորդելու:

Բայց, չեմ ալ կրնալ ընդունիլ թէ Միութեանը որ կ'առաջարկէ, ըլլայ լոկ «Ընտանութեան թոյն մը»՝ Ձեր անկեղծ նպատակին բոլորովին անատակ որոշ դատարարի մը ձեռքը:

Ուստի կը փափաքեմ գիտնալ, առանց ժամկէտաւոր լինելու՝ թէ որոնք պիտի ըլլան ձեր և ձերիններուն հետ Միութեան անմիջական հետեւանք: Ձեր և անոնց միջև ցարդ զլացած տուրքը «Հայկական» խմբագրութեան եղբայրներուն, որոնց միջև ցարդ պարզ անմիջականութեան խումբ մը իսկ չկարողացանք ուղարկել:

Ապա թէ ոչ, անօրուտ է խաղալ անոնց հետ երկու տարի առաջուան կիւրիկան «Ընտանութեան»:

Այս է մեր առաջին ու վերջին խորին համոզումը:

Ընդունեցէ՛ք, ... խմբագրապետ, անկեղծ զգացմանս հաւատին:

Սկիւնք վերլուծումի աշխատութեան:

Նախ դիտել կուտամ որ ինքզինք միութեան «անտեղիտարի պետ» թին և կարելիութեան համոզումը՝ յայտարարող իմ թղթակիցս քիչ մը կը հակասէ՝ երբ վարը «պապ թէ ոչ անօրուտ է»ով մը կը կարէ կը նետէ ինքիւն ու կը գոցէ հարցը: Իմ «համոզում» ատկէ քիչ մը աւելի խորունկ ու տոկուն է և կիս «երկրորդելու» համար՝ պէտք չէ այդքան դիւրաւ տեղի տալ ու մանաւանդ պէտք է աւելի անվերապա՛ ըլլալ:

Մանաւանդ աւելի անվերապա՛, ... Դաշնակցական ընկերը կը փափաքի առաջուրէն գիտնալ ու կը հարցնէ՝ թէ «որոնք» պիտի ըլլան, միութեան անմիջական հետեւանք, ձեր և ձերիններուն միջև ցարդ զլացած տուրքը հայկական խմբագրութեան եղբայրներուն: Կարծես թէ ապրանք մը ուղած ըլլայի ծախու առնել և ընկերը գար ինձի ըսելու թէ քանի՞ կը վճարես: ...

Ո՛չ, իմ յարուցած խնդիրս ատկէ բաւական տարբեր, բոլորովին տարբեր բան մըն է, որ իր մէջը «մերիններ» և «ձերիններ» չունի, սակարկութիւն ընա՛ւ, և մէկ բան միայն կ'ըսէ, միասին ու միաբան աշխատութիւն՝ չափ եռանդ ու շատ աշխատութիւն՝ մենէ գուրս ուրիշներն ալ եռանդոտելով աշխատութեան ու զոհողութեան մը: Գեղու և սա՛ վտանգուած ազգը մահուանէ ազատել փորձելու համար: ... Փորձել կ'ըսեմ որովհետեւ վտանգ չեմ դժբախտաբար թէ կրնանք յաղթել, այնչափ ծանր է կացութիւնը: Միայն գիտեմ թէ պէ՛տք է աշխատել, գերազոյ՛ն ոյժերով գերազոյ՛ն փորձել ընել, և գիտեմ ալ թէ ուժերու այդ մարմնավոր՝ որուն պէտք ունի ազգը աշխարհէն նախ կուսակցութեանց միութեամբ կրնայ գտնուիլ:

Գը այսօր՝ նախ կուսակցութեանց միութեամբ կրնայ գտնուիլ:

Գործ մըն է այս, իրա՛ւ, բայց ո՛չ առեւտրական գործ մը, որպէսզի ուղէիք, սիրելի պարոն, նախապէս իմանալ ինձէ՛ թէ ինչ գործադրութիւն պիտի բերեմ անոր մէջ: Դուք ո՛չ իսկ իմ տարիք աշխատութիւնս է որ կը հարցնէ՛ք այլ տարիք գրածս, մինչ ես՝ իմ, ձեր և միւսներուն միտքերն ու սիրտերը միացնելու մասին կը խօսիմ գտնելու համար գրամի ալ և ուրիշ ամէն բան ալ որ կը պակսի մեզի, զոր ազգին անվնաս մասը կրնայ տալ ու չէ տուած մինչեւ հիմա: ...

Վերջապէս ո՛վ և ինչ ենք մենք: Պոլիարիան և Թուրքիան, դէմ գիմաց կանգնած, որ իրարու օգնելու համար՝ կանխաւ կամ վերջէն ըլլալիք զիջումներու խօսքը կ'ընենք: ... Եւ չէ խորհրդի թէ միութեան համար ինձի բան մը պահանջած ատեններէ՛ ինձի ալ իրաւունք կ'աւտար ի փոխարէն ուրիշ բաներ պահանջելու ձեռն: ... Կը կարծէ՛ք որ ըսելիքներ պիտի չունենայի այդ պարագային:

Աւելցնեմ թէ միութեան ամենեւնի աւելի փափաքող և անոր պէտքին է՛ն շատ համոզուած մէկը՝ ինչպէս ես, զայն չուզելու հաշար պատճառ ունիմ և ուղեւոր մէկ պատճառ միայն, որ աւելի գորաւոր ըլլալուն համար՝ միւս հաշարը կը թաղեմ այժմ: Միութեանը շնորհ մը չէ զոր Ձեր կուսակցութիւնը պիտի ընէ ինձի կամ «իմիններու», այլ պարսէ մը զոր պիտի կատարէ հանգէպ ազգին, եթէ կ'զգայ թէ պէտք մը ու պարտք մըն է ան: Յետոյ, ինքզինք ըսէ՛ք թէ ինչո՞ւ միայն գուր և «ձերիններ» պիտի ըլլաք եղբր «Հայկական» խմբագրութեան վրայ մտածող ուրիշները մարդ չեն, Հայ չեն միութեան: ... Բայց այս մասին ես ըսելիքներ ունիմ զորս կը վերապահեմ յաջողութեան անգամունս:

ՎԱՅԱՆ ԹԵՐԵԱՆ

ՍՈՒԷՏԻՈՑ

ԴԻԴԵԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻԻՆԸ

2.

ՅՈՅՈՒ ԵՒ ԱՆԴՈՂԻ ՎԱՅՐԻՆԵՐՆԵՐ

Առաջին հաղորդակցութիւն արտաքին աշխարհի հետ

Տամբուայի կատարին վրայ հսկող հայ զէտերը՝ այն ինչ կազմուտ հորիւրն իրայ ֆրանսական յամառութիւն ուրուագծուելով նշմարեցին, խելայեղ ուրախութեամբ մը «նաւ, նաւ» աղաղակեցին, ու կայծակի արագութեամբ լուրը տարածեցան: Մուսա լերան ալ մէն մէկ դար ու փութի մէջ, օ՛ւրոր հայ մը կար: Այս կէս քիւ Հայերուն այդ պահուն զգացած օւրախութիւնը կրնայ բողբոջուիլ Բահմութի մասնաշրջանը: Բահմութեան հետ կըր Պոնտոսի արտերէն Սեւ Մուր տեսնելով «Թիւրքաւա»,

քիւրաւա» գոչեցին, կամ Բրիտանիոյ Գոլոմպոսի նաւազներուն զգացածին հետ, երբ առաւօտ մը վերջապէս ի տես Գուպայի ծովերէն «Ծամա՛ք, ցամա՛ք» աղաղակեցին:

Մինչ խաչանիլ դրօշակը կատարին վրայ անհամբեր կը ծփծփար, ծովափի պահակները ձեռքի գրօշներով նշան կուտային: ... Յամառութեան անաւ, հասկցաւ, մօտեցաւ: Նաւակ մը ինչեղուց, կէս ժամ վերջը, արդէն Մուսա լերան ընդհանուր ժողովին աղերսագիրը նաւապետին ձեռքը կը դնուէր: Հայերը Դաշնակից Պետութիւններէն երկու բան կը խնդրէին: 1. Իրենց տալ պէտք եղած զէնքը, որովանիւթը և ուտելիքը, որպէսզի կարողանան մնալ իրենց սիրական հայրենիքէն մեկ եւ Եւրոպայի իրենց կիւրքը:

2. Հակառակ պարագային, զիրենք փոխադրել ազատ վայր մը:

Նաւապետը խորապէս կը համակրի Հայերուն, կը գովէ անոնց քաջութիւնը և կը խոստանայ աղերսագիրն բովանդակութիւնը հաղորդել պէտք եղած ատել և մինչեւ ութ օր պատասխան մը տալ:

Վերանշն և ասպետական ծրարայի արժանաւոր ներկայացուցիչը այսպիսով չի գործնար սակայն: Հայերու ցուցմունքին վրայ, այն օրն իր պատասխանատուութեան տակ կը ամբակոծէ Բեպոսի դիւրը, ուր Թուրք կատարելութիւնը բերած էր իսլամ դաղթականներ որուն Հայերուն ներդրութիւն կուտային և ծովուն կողմէն կը պատանային անոնց զիրքերուն: Յամառութեան ընդամենը 26 տու՛մ կ'արձակէ, ու դաղթականները սարսափաւոր կը փախնի գիւղէն:

Սեւտիտեւ աղաւաղար յամանալը գրեթէ ամէն օր կ'երեւար, յամանալ մէկերկու ուրիշ յամանալներ ընկերակցութեամբ, բայց վերջնական հրահանգը, որմէ կատարած էր Հայերուն բաղը, տակաւին կ'ուշանար:

Հիմեղեղ Գալիսամարս

Գէպուսիի ուղեգրութիւնը խորունկ ազդեցութիւն ունեցած էր չըլաւայից Թուրքերուն վրայ: Ո՛չ ոքի գաղտնիք մը չէր որ Հայերը յաջողած էին հաղորդակցութեան մասին արտաքին թշնամիին հետ և թէ օգնութեան ժամանակը այնքա ժամանակի խնդիր էր միայն: Հետեւաբար Թուրք հրամանատարը խորհեցաւ որ ժամ տաւ պէտք էր այս Հայերուն գործը լմնցնել ո՞ր և է կերպով մը:

Սեպտ. 9ին, ֆէլլաի երէք տղաքներ՝ ճերմակ դրօշակներ ձեռքներին՝ յառաջանալով զէպի Հայոց գիւղերը՝ անոնց նաւակներ կը բերէին Անտիոքի ոտակական հրամանատարէն և բանակին հազարապետէն, ուղղուած Առաջնորդական փոխանորդին, որուն կը պատուէր ըլլալ: Հակառակ պարագային պիտի արշաւէին իրենց վրայ ու պիտի կոտորէին, առանց խնայելու կիներն ու տղաքը:

Դարեր տղաքը հաց, մածուն և կենսա տաքանք յետոյ աղաւա արձակութեամբ, որպէսզի զիրենք գրկողներուն երթան ըսին թէ՛ Հայերը այդ կարգի սպանալիքներէն չեն վախնար:

Տակաւին անոնց հաղաւթական ջով չէին հասած, երբ արաբական անաղին խուճանը, ետեւը ունենալով բանակը, Դապալլը և Շիխ Եւրոպի կողմէն ծայր տուաւ: Հայ մարտիկները չուղեցին անմիջապէս պատասխանել անոնց միջին և թոյլ տուին որ յառաջանան մինչեւ այն կիրճը, ուր անաղի պատնէշներ շինուած էին: Ատեղ ճանապարհին հաւատարմի գաւառներն էին և կը մօտենային շարունակ մարտերէն աղօթելով և ճաւաղալով կանչելով, բայց երբ

հայ կործաններուն հրաշանները սկսան գնդակի տարալիններ տեղացնել իրենց գլխուն, մոռցան մարտարէն ալ, «սաւալախն» ալ, և այնքան տեսապարտօք փախան, որ իրենց մեռելներն ու վիրաւորներն իսկ չկրցան հետեւին տանիլ: Հայերը հետապնդեցին զանոնք մինչեւ Գապալլը: Հետապնդումը այնքան խիստ եղաւ որ թշնամիները դադարեցին զիրքերէն վար կը դուրսէին: Այս հաւատամարտին մէջ թշնամիին կորուստը կարելի չեղաւ ճշգրիտ: Ուրախալարը խիստ թիւս ըլլալուն պատճառով՝ միայն 13 դիակ գտնուեցաւ, թէնւ կորուստը անշուշտ շատ աւելի մեծ էր: Հայոց կողմէ հետապնդում մասնաւոր միասին՝ Վաղբօցի խօր Պոռոս-օղլու Վանիս, Եղու-օղլու Գի Էմաթ Վանիս-օղլու Պետրոս և Վանիս-օղլու Յաքոբ: Վերաւորուեցաւ Պիթիսի ճիւղ Եւրոպ-օղլու Պոռոս:

Կոյը ըստ թրքաց փամը Երն սկսելով տեսած էր մինչեւ ծայրը 12:

Յրանագիւղ բովանդիկ դիւրքը կը ամբակոծէ:

Նոյն օրը, մինչ Հայերը թշնամուին դէմ կը կուտէին, Սուէտիոյ առջեւ և բեցաւ դարձալ Գրանական ... յամանալը, ընկերակցութեամբ ուրիշ յամանալներ: Դաշնակցութեան այս կերպով առիթը ունեցան սկսնալով վախներ ըլլալու: Հայոց դիւրապահական զինագործութեան երկկային յամանալը եկան Հայոց մէկ քանի գլխաւորները և ծովային հրամանատարներուն մասնաւոր ըրին Թուրքերուն զինաւոր զիրքերը Յաջող. օրը, Սեպտ. 10, արշալոյսին, Գրանական մարտասուկերը կրակ բացին այդ զիրքերուն վրայ: Ամբակոծեցին մասնաւորապէս Էմաթիի (Սուէտիոյ կողմէ) զօրանոցը, քաղաքապետական չէնքը և Դապալլը բանակատեղին, մեծ վնաս պատճառելով թշնամիին: Ու երբ Թուրք զորքերը սարսափաւոր կը փախնէին Դապալլը իրենց զիրքերէն, հայ ներսաները միւս կողմէ բարձրէն կրակ կ'ընէին ու կը հարածէին զանոնք՝ գոչելով, «Է՛ն, վատեր, ինչո՞ւ չէք զինաւորեր տեւրութեան մը զինաւորներուն կը վայելէ՛ք» այս խուճակային փախուստը:

Վերջին փոքիկ լնդաւում մ'ալ

Սեպտեմբ. 11ին հայ պահակները հետապնդակի միջոցաւ կը տեսնեն որ թշնամի զօրքերը նորէն համախմբուելու վրայ են Եղու-Օղլու: Ժողովը Անմիջապէս հայ երիտասարդները կը յարձակն անոնց վրայ և առանց դժուարութեան կը յաջողին ցրուել զանոնք և հալածել իրենց սահմաններէն: Այս կերպով, Հայերը շուտով ընկճելու և զուգահէ՛ս և է ձեռով հասնելու օգնութեան ժամանակ չափու թրքապետական ծրագրերը վիճած էր և Թուրք զօրքերը անգամ մ'ալ տառապնդուած ու ցրուած էին:

Սեպտ. 11ի այս փոքրիկ ընդհարումը մը հազնեղութեան վերջին գրուագի էր: անով կը փակուի Սուէտիոյ հերոսական կռիւներուն շարքը, որոնց անհուն մէջ անխափ յաղթող հանդիսացան Հայերը, փրկելով իրենց ցնդին պատեր և իրաւամբ արժանաւորով Դաշնակցներու ազատարար ձեռնուղութեան:

Արաբներ, Սեպտ. 12ին՝ սպասուած բարձրագոյն հրահանգը եկած էր:

Դաւաւոր Մ. Տ.

Ն. Բ. Սուլթանը իր աղջկան՝ Իշխանուհի Սուլթանի, Իշխան Իւմայի Տաւաթի հետ երէկէ ամուսնութեան առթիւ, փոխան խալիֆանութեան 1150 սուկինը իրենց Ալեքսանդրիոյ, Թանիսի, Տեյրուքի և Տամբէթի իսլամ կրօն և բարեգործական հաստատութեանց:

Կատարուեցաւ ինչ որ ձեռնադրուած էր: Համեմտութեամբ հրեանքը, իր տաճարէն մեծագոյն մասը վառուէ յետոս անա իր բողոքէն թեւեհէն մէկը կը տեսնուէ մ'իկնի Չալլաւաններն, ուրկէ մին իստէ էր արդէն սկզբնական կայծը և բռնկուց զայն:

Պալքանեան տէրութիւն մը, Սեպիւն, պատերազմի մէջ էր արդէ Պուլկարիա ալ կը մտնայ ահա տիեզրական մեռելապարիմ մէջ:

Այն օրէն ուր թաւրջեալ մասնակց
ցաւ մեծ պատերազմին, իր ճշմար
նչաւանկութիւնը տալով անոր — Արեւել
եան, ինքը չէ՞ր որ ծնաւ զայն — անբո
ւափելի եւ իր Պալլաքանան չէ՞րզք տէր
թնանց ուշ կամ կանուխ միջնամտութ
իւր Եռունաստանի եւ Ռումանիոյ ցա
լաւահայանծ չէ՞րզքըտթնանց թօնափո
ւր ժամանակի խնդիր մըն է միայն

Պուլկարիդի միջամտությունները պատերազմը կը մտնայ նոր փուլի մը մեջ։ Այնոր արտեհեւան մասը անահնկալ կեպով կ'ընդարձակուի ու տակաւին պիտի դարձանուի անտարակոյս։

Չի երևարկան ճիշդ զոր Դաշնակ
ները կը կատարէին արդէն թուրք
դէմ, ի Տարտանէլ և ի Կովկաս, պը
մեծնայ այն համեմատութեամբ որով
ւարտութեամբ հաստիւն յալողութեամբ
մար Արեւելքի մէջ կատող ուժերը
չառնան:

Աւելորդ չըլլայ Թերևս, Պալքա
եան այս երրորդ պատերազմին սկիզբ
յիտադարձ ակնարկ մը ննտել մօտ
անցեալին վրայ, հոն որոնելու համ
պատճառները որ գայն կարելի ըրին:

Մարդարեւ ըլլալու պէտք չկար դա
շակելու համար այն չարաբաստիկ
տեսանքները զորոյ մօտիկ կամ հեռա
տապալայի մը մէջ կոչուած էր ունեն
Պալքանեան երկրորդ պատերազմը ըն
մէջ առից օրուան Դանակընդեռուն:

Աղետաւոր ու չարաշուշակ օր մըն
այնօրը ուր Պալքանեան զանգուա-
թուրքին դէմ յաղթական, քայքայու-
ցաւ յանկարծ՝ երբ աւարաբախտութեան
ժամը հնչեց զինակիցներուն համար։ Լ-
քան որ զուտ բարոյական ու մարդա-
կին տեսակէտէ՛ք էր, անհոնօրքն տխու-
րէր տեսնել որ Եւրոպայի մէջ զեռ հո-
գացող թուրք բռնապետութեան վերջ
հարուածը տալու համար միացած բա-
տակից ազգեր, յանկարծ վրիժառու և
գոտաբար զէնքերնին իրաւուր դէմ
դարձնէին, նոյնչափ ցաւաւորէ էր, ք-
աղքական տեսակէտէն։ Կաստատել
Պալքանեան տէրութիւնները մեծ
անինքերի սխալ մըն էր որ կը գործէ-
ցայայլելով իրենց հաւաքական զոր-
թիւնն և ապահովութիւնը կապ-
նիզակայեցութիւնը, սխալ մը որո-
շարադէտ հետաւանքները չպիտի ո-
շարային կրկն։

Այդ սխալին զլիաւոր պատասխանատուն Պուլկարեան է անշուշտ, բայտնի է թէ ան՝ որչափ իր փառաստան շուքեաւ, նոյնչափ և աւելի զո՞ր գնահատեալեալն զիւսնադիտութեան զիւսն լաղիլի, որ Պալկարեան պատուութեան անկողքէն լարուեցաւ, իրեն կէտ նպատակի ունենալով Պալքանեան Դանակցութեան լուծումը, Ասոր կազմութիւնը կղաւ իրենակ ներկակցութեան առէ ի մասնաւորի Սլաւ աղիւղութեան վեհագեղիկ յաղթանակը, իսկ քայլով ցումը՝ Աւստրո-պարման մեքենայութեան Մօտիկ Արեւելքի մէջ թերեւ մեծաշուշաղողեթիւնը, որ կարելի ըրաւ ուրիշ մաշակողութեանն իւր, — հետքի թրքակաւ և այսորեան Պուլկար միջմատութիւնները ի նպատակ կերպրեալեան կայսրութեանց:

Պեղումքի քաղաքական հանձնարար
Պեղելիի դաշնադրին մեջ, Գոմա-Հէ
մեծ մասամբ օլաւաբանակ նախան
հանքի Աւարորդի տալ տուած էր, ի հն
նաւու աւան արդարութեան. անոր նաւ
տաւակն էր Ռուսիոյ ղեմ հլոր մրցակի
մը հանքի մասաւոր Արեւելքի մեջ, յ
կեղծ կեդրոնական և հիւստայիլի եւ
տայի հոգով, Գեորգի կայսերութեան

կազմում թեև մեր ծառայումս ամեն այս կրթն ցուցած Հասցադրեկեան տան առջև աշխարհակալութեան նոր դաշտ մը բանում, որ դրսեւոր իր բոլոր ունն ու սեփերը Պիւլմարքի յալորդները, Վիլհելմ Բ. և իր խորհրդակցանները, այն օրէն ուր յղացան իրենց Համաշխարհային Բաղադակաւորութիւնը (Weltpolitik) որուն էական մասը կը կազմէր մերձաւոր Արեւելքի տարազետութիւնը, սուրին նաև երրորդ և չրացուցիչ վախճան մը Պիւլմարքեան այս քաղաքականութեան, այն է՝ Աւստրիան նկատել և գործածել իբր յառաջագահ ուսմը Դրեմանիոյ ծառայումս զէպի Արեւելք (Drag nach Osten)։ Բնականաբար Ռուսիա հաշտ աջող չէր կրնար դիմել Աւստրիոյ Պալքանեան յաւակնութիւններուն և փառաբիրութիւններուն առումով, այնոր գործիչականութեան բացառապէս կամքը ու ձեռնարկները թիւրակողիկ մը վրայ որ մեծ մասամբ բռնակուած էր ցեղակից ու ձեռնասուն ազգերէ, որոնց առաւել կամ նուազ չափով իրենց իր պարտէին իրենց գոյուութիւնը և անկախութիւնը։

Պաշտանան Դաշնակցութիւնը կազմուեցաւ, ուրիշն, Ռուսիոյ դրութումիք և հովանաւորութեանը տակ, օգնութեամբ Անգլիոյ և Ֆրանսայի, մէկ կողմէն լերաջակէտը դնելու համար Աւստրո-գերման յաւակնութիւններէն, և միւս կողմէն՝ Պաշտանան ազգերուն ազգային բաղձանքները իրազօրեւորու համար ի վնաս թուրքիոյ, որուն տիրապետութիւնը պիտի սրբուէր Եւրոպայի երեսէն, մօտեցընելով այսպէս Արեւելեան Հարցը իր լուծումին:

Պալաքանեան պատերազմին սկիզբէն ի վեր, Աւստրո-Գերմանիոյ դիւանագիտութեան զովանդակ ճիշդ զործածանալու ցաւ. զայն անկէլու այդ պատերազմն եւս անկէ ծնած յաղթանակները կարելի ընող դաշնակցութիւնը, որուն տեւակա-

փառասիրութիւնն էրուն: Աւստրիական
 դիւանագիտութիւնը, արգիւնելով Սեր-
 պիոյ ծաւալումը դէպ ի Ադրբեյկան Ծովի
 ափունքը, զայն ստորագրելով, պատերազմի
 սպառնալիքի տակ, հրաժարուել իր այ-
 ւանական նուաճումներէն, կերպւել իւրեք

անխուսափելի դարձուց Պալքանեան երկրորդ Հարաբաստիկ պատերազմը, բռնադատելով Սեդպխան այդ կողմէն իրեն մերժուած նւաճումներուն փոխարինութիւնը հիմտակը՝ Մակեդոնիոյ կողմէն եւ իրեն անտար ւար կողմը՝ դաշնապարտութեամբ Պուլկարիոյ խոստանալու հողամասերը՝ Պուլկարիա, արդէն դառնացած Յոյներուն դէմ՝ զբնթէ իր աչքին տակ չորթուած Սելանիկի կորուստէն, չկրցաւ տանիլ իր մակեդոնական ցանկութիւններուն չքայտը։ Հոս է որ աստորիական դիւանագիտութիւնը խաղաց իր ամենէն սաղաթելական խաղը՝ Մինչ Զարը Ս. Բէթէրպպուրիէն հրաւէր հրաւերի, կող կռիւ վրայ կ'ուղղէր Թախսանելով Պալքանեան ղեկավարներուն՝ ետ կենալու եղբայրաստան՝ վերստան պատերազմէն ու իր վերին իրաւաբանութեան յանձնելու իրենց վէճը, Վիեննայի դահլիճը, անդին, կը խրախուսէր,

կը իրատէր Գէորգիանան Զարը անյապաղ հեռանարկել այդ պատեհազգին, խոտանալով Աւստրիոյ անկախութիւնը որ զլիսառաքար պէտք էր յայնապիսի Ռուսաներան արդիւնը ունէ թշնամական գործողութենէն ընդդէմ Պուլկարիոյ:

Գէորգիանան թաղստորը, համահայն իրենց յաղթանակներէն շիպցած Պուլկար տպաշիւղտին է անոր դերագոյն հրամանատարին Զօր. Սափօֆէ հետ, նըշանը առաւ Պուլքանեան իրկորդը պատերազմին, որուն ինչպէս վերջնապէս յայտնի է Ռուսանիա, հակառակ աւատըրկանկան հաւատարմութունը, միշմանց վճառկան կերպով և ամէն կողմէ լքուած Պուլկարիոյ պարսագրեն Պուլքէշի ծառօթ դաշնագրերը թէ ինչո՞ւ Աւստրիա չօգտի Պուլկարիոյ, ո՞չ զինանորականապէս, ո՞չ դիւանագիտորէն, ու թոյլա

տրից հանր կորակոր պարտութիւնը և
գաւառապաշտն նուաստացումը, պատճառը
յայտնի էր սույն արդենէն և այսօրուան
ղէպքերով ասելի՛ կը լրաբաւորուի՝ Ա-
րարտիկա կ'ուզէր որ իրաւմասշո Ժիշա
մէծ աւանանշանելի մկար ընդիշէ Պուշ-
պարիոյ և իր սրբնմիւր դաշնակիցներուն,
առ յաւառ անկախրիւն վարձակող իրենց
միբնցումը, այսինքն՝ վերապաշտութիւն

Թիւերն Պալքանեան ղանդուածին, որ իր մշտականը եղած էր և որուն խորտակուած ղեկը ի վիճակի կը գնէր վերստին ձեռք առնելու պահ մը վտանգը ևած իր Պալքանեան արեւելանուած քաղաքականութիւնը:

Աւսարիա եւ իր խորհրդականն ու զինակիցը՝ Գերմանիա, այսօր կը լքաւեն արգասիքը իրենց 1913ի հիւնդուէն։ Այսօրուան Պոլսկար միջամտութիւնը ի նպաստ իրենց՝ անկարելի պիտի ըլլար առանց Պալքանանի երկրորդ պատերազմին եւ անոր հետեւանիք եղող բարոյական ու նշխարական ահադին կորուստանիւրուն, որոնց ենթարկուեցաւ յիմարացած Պոլսկարիան։

Իրականացել ծանօթ պետական
մարդը, Թաք է Խոնհալու, վերջերս գրի
առած իր զորաշարակն յիշատակներուն
մէջ էլ զստմէ թէ Պալլանիան ի Պալ
տերապանն նախախնայակն, Վիէննայի մէջ
հանդիպել է Աւստրիացի զարհարտիճան
գիւտնագետի մը, որ ձեռքերը շփփելով եւ
աչքերը դիւտակն իրեւանաբով մը վայ-
րէր, ըսել է իրեն . «Մեն զորք մը ի
դուռն հանեցինք... մեծ յաղթութիւն
մը տարինք... Պալլանիան Դաշակցու-
թիւնը զայգայեցինք... ասպազան մերն
է...»

Ո՛վ պիտի կրնայ ճշգրիտ հայտնել Աւստրո-գերման դիւանագիտութեանց այս յաղթանակին հետեւանճիները: Յանդըզ-նութիւն պիտի ըլլար արթօնք մտածե- որ, եթէ Պալքանեան դաշնակցութիւնը կանգուն մնացած ըլլար, եւրոպական այս զարհուրեղի պատերազմին չարիքը պատուած պիտի ըլլար մարդկութեան Աւստրիա պիտի համարձակէր Սերպիան և անոր հետեւէ՝ Բուսիան ի մարտ հրաւիրել, եթէ գերմանր որ միայն պալքան ներուռ մէջ առնուազն մէկ ու կէս միլիոն սուրբիկ պիտի ցցուէր իրեն հաշ-տառայն վայրկեանէն իսկ, առանց դէ-ռուելու՝ որ շարժելու բացարձակ անկա-րողութեան պիտի մատնուէր Թուրքիա, որուն միջմատութեան ընկնած օրուս ները գերման գինեցը բաղդին, արեւելե-եան և նոյն, իսկ արեւմտեան ճակատեն, որուն վրայ, անկետեւ են:

748

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐԸ
ԼՈՐՏԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԻՆ ՄԷջ

(Քաղաքում «Թալիզ»-ին)

Անդրեական Խորհրդարանի Լորտե-
րու Ժողովին մէջ հետեւեալ վիճաբանու-
թիւնը տեղի ունեցած է Հայկական Կո-
աորածնեբու մասին:

Լորս Քրեմեր հարցուց՝ Ա) թե՛ ն. Վ. կառավարությունը ասացած է ու է տեղեկություն՝ հաստատող մամուլին մէջ երեւցած այն լուրերը, որոնց համաձայն ընդարձակ ծաւալի վրայ Հայերու կոտորածներ տեղի ունեցած են, Բ) թե՛ Գերմանիան հիպատոսկական դժուրակներու այս կոտորածներուն մէջ մեղակարութեան մասին հասած լուրերը ապացուցուած են չաջփիլի փաստերով, Գ) թե՛ այս խնդրին վերաբերեալ ու է նոր հաղորդագրութիւն մը ուղղուած է Դրանս, Անիկի շտաբ, Սկսելից ճիշդեցում ետեւ նորագոյն լայակաւ կոտորածներու լուրերէն, որոնք կը թուի թէ վերակտւած են շատ արեւելի ընդարձակ ծաւալով քան այն կոտորածները որոնք մէկ քանի տարիներ առաջ ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհին սոսկաւս պատմաագրերին, թնրթի մը մէջ կը կարգաւ որ գոչերուն թիւը 800,000 կը հասնի Այս թիւերը անհա-

աւատակի կը թուին և կը յուսամ որ տանոնք խիստ կախաղանցուած ըլլան: Թերթերուն մէջ կը յայտարարուի թէ Դերմանի հիւլակայանի մասին պատճառաւորեղէն ունենք այս կողմով: Դանիներուն կամ միտ գտնուած են՝ նոյն իսկ կողորձները կազմակերպելու և ջուլակերելու աստիճան: Այստեղ ևս, գրեթէ ամենաւաւարի և կը թուի որ ինքզինքն թաղաւարէր կհրէ անոր կատարելու միտ մը կամ անոր գործակալները մասնակից եղած ըլլան այսպիսի արարքներու: Մական միւս կողմէ՝ Լոբո Պրայսի անդունդներէն դիտելով թէ ինչ կազմէ Գերման ըստ ըստինքն վարկերը Պեյնթըյի մէջ, ինչպէս նաեւ գրեթէ ֆրանսական

կատարարութեան ջախջախիչ ամբաստանադրեն թէ ինչ եղած է Գեորգիանցոյ ընկերացը Ծրանայի մէջ, քանի աստիճանիչ թողլով թէ ինչ կրնայ եղած ըլլալ Գեորգիան կատարարութեան կարծիքը, մէկ քանի ապացոյցներ ունինք, չարք ողջ երեւելի հրապարակադրել կարծիքը:

Որոշորդարան դպրան քիչ առաջ էր.
կոյսան թերթի մը մէջ կարգացի քաղ-
ուածք մը՝ համառուաոր կոմս Բէկէնթ.
Ըօի դերմանական լրացրի մը ուղղած մէ-
նամակէն, որ անյնչաի նշանակալից կեր-
պով կը յատկանշէր Գերման հայ-
կացեցը այս ժամանակ՝ որ Լուզնի անկ-
փոքրիկ հաստած մը կարպու.

«Եթէ Թուրք իշխանութիւնները կո-
րովի միջոցներ ձեռք կ'առնեն անվտան-
գելի, արհմեծաբան և ըմբոստ Հայ տար-
բերուն դէմ, ո՛չ միայն իրաւացի է այ-
նպարը, այլ նոյն իսկ իրենց պարտա-
կանութիւնն է այդպէս վարուիլ: Թուր-
քիա կրնայ միշտ վտանգ բլլալ թէ դե-
մասնական կայսրութիւնը միշտ պիտ-
նական թէ ասիկա միտիւնայ Թուրքի-
մերաբերող խնդրի մըն է»:

Չեմ հնթադրեր որ ու ե չ արժանա
հաւատ փառտ մը զտնուի՝ Գերման կա
ռավարութեան կամ իր զործակալներու
այս կոտորածներուն մէջ մտնելու
թիւնը ապացոյցանալու Վայց երբ նկատ
ուենանք Գերման կառավարութեան
Գ. Պօլսոյ մէջ ունեցած գերակշիռ ազ
դեցութիւնը, Արեւելքը լաւ ճանչցող
եւ մէկը այն կարծիքը պիտի ունենա
թէ Գերման կառավարութիւնը չկրնա
զերծ համարուիլ բարոյական ընդարձա
պատասխանատուութիւն մը, բացի այս
պարագայէն ուր հաստատուի թէ՛ այս ա
րարքներուն տեղեկակալով՝ զանոնք կա
սեցնենու համար ինչտ կորովի եւ ազդե
քայլեր առած է՝ ներկայ հանգամանքնե
րու մէջ եւ վերջինքը պիտի Եւլայի փա
ռազով՝ արտաքին հարցերու շուրջ այն
պիսի հարցումներ ուղղուի՝ որոնք կա
ռավարութիւնը զոտար կացութեան մէ
ջնելու ճնշովը ունենային՝ քայց վրտ
տակ եմ որ ապուստական մարքիքը (Լոր
բրու) պիտի համամար զտնուի հենքի

748

տալու Պուլկարներուն թէ ինչ վիճակ
կ'ենթարկուի ուրիշ քրիստոնեայ ժողո-
վուրդ մը ճիշդ անոնց ձեռքով որոնց
հետ իրենք կ'ընելու վրայ են ամենասա-
նահալան զայնակցութիւն մը, իրեն-
ք Պուլկարները՝ անցնելու մէջ աշխարհ-
խառն կերպով ստոյապած են թրքական
լուծին տակ, որ գրեթէ անըմբռնելի
որ անոնք փոքր ինչ կարեկցութիւ-
նքոյց չտան այն տարաբարդ Հայերուն
որոնք օսմաննոն երկրորդներու մէջ մա-
սին մէջ-ից տառապելն:

Երբեք թրքառիցաց մը եղած չեմ
Հիացող և գնահատող մըն եմ
Թուրք ազգին մարդավայել, առնական յատկու
Թիւններուն և կը կարծեմ թէ ներքեւ
մասնաւոր պարագային եմջ անոնցմէ շատ
երեւ արգահատանքի արժանի են։ Վեր
տան եմ, որ եթէ թուրքերը իրենց զԷ
խուն թողնէին, պիտի փախաքէին ու
րիչ աղղերէր՝ մանաւանդ Անգլիոյ հե
խաղաղութեան արդիւն, Դժբաղդապ
անոնք ինկան փոքրաթիւ խմբակի մ
(clique) ձեռքէն մէջ, որ օսմանեա
կայօրութեան իրական անկախութիւն
ակադաւանոց, Բայց ի՞նչ որ ալ կարել
ըլլայ ըսել ի նպատակ թուրք ազգին
բառ մանգամ կա, ելի չէ արտաբերել
պարտպանութիւն թուրք կառավարու
թեան։

Կը թուի թէ արդէ թուրք կառաւարութիւնը, նման իբ նախորդներուն իբ զաղաքական սխառմէն մաս դարձուցածէ կառավարել կոտորածով: Եթէ այդպէս է, և եթէ ասելի բան մը չնկէ կըրնար ընել, կրնանք ընի թէ նացիք մասն նացոյց ընել տմարդ զայլաքաղիքութեաւ աշխարհին, և ազգաբարել բոլոր միջոցներուն, բլլան Գրիգորեանայ, Մահմետեան տական թէ Հնդկի, թէ թուրքերոյ ասմակիբով՝ ազգայն սերունդներոյ արգին պիտի արատաւորութին անջնջել արատով մը (Հաւանութեան նշաններ):

(Շարունակելի է)

ጥሪህህግጥጥ ጥረጥረ

Ազգային ծովածառայ դահբուն
անբաւ տարկողականութիւններուն առջ
դասազբքի խնդիրը գուցէ այնքան
ուշադրութեան արժանի խնդիր մը
չնկատուի, բայց երբ կը ներկայանա
երկրի մը մէջ ուր հայ զաւոյթը հ
թուով կ'այտնի, սերտօրէն կ'ապտուծ
մայրնի լիզուին ու աւանդութիւնն
րուն, այդ զաւոյթին համար անդուշ
զասազբքի պակասը ուշադրութեան ար
միջականօրէն արժանի հարց մը պէտք
համարուի:

Տեղւոյն Ազգ. Գաղութան վարչա-
րանը այս տարի հաւաքեց, որքան
կրթութ. աշակերտաց ինչ դասակը-
դանները օգտակար դարձնելու համար յս-
ջորդական դասարաններուն «Մայրենի-
լեզու»ներու պակասը բացարձակ և ցու-
աւոր իրողութիւն մըն էր. Միեւնոյն
պատճառով՝ ձերականները «Այլ լեզուի-
ր քա՞նով պակաս, աշակերտներուն ըստ-
նոյնացնելու համար ունեցան. շնորհ առնե-
լով սոյն յոգնւանաւ միջոցները անտու-
րովոր այնչէի ունին՝ մեղադրելի, բա-
կարելի՞ է կարծել թէ այդու դանու-
կըլլալ պակասը իրապէս լրացնելու և
դասակարգ

Նկատելի է թէ՛ ասոցի միջոցներ եւ
որ կրնային պատշաճիւ Ափրիկէի մէջ
հետաւոր անկիւնը 50—100 տնոք հա-
ջարութի մը վարձարանին, բայց հա-
ջարաւոր, ուր չայր զբաղէի ամէն
կարգի դիւրութիւն, ուր մէկէ շատ ա-
ւելի հայ տպարաններ գոյութիւն ունին
եւ ուր թրքո-դիւրան հայաշուռն մեկնելու
անկարող է իր կեանքը հասցնել, հո-
վերջապէս, որ 1000է աւելի աշակեր-
ուներցող Գալուստեան եւ Պողոսեան երկու
ազգ. վարձարաններու հետ՝ 1000 աշա-
կերտով երկրորդութիւն կազմեց Բոր-Մ-
յիտի հիւրիկեան մայր-վարձարանը, ար-
դարեւ վայել չէ որ նոր տպագրութեան
առարկքը չունենան եւ աշակերտները
հին դաստիարակքը դրանքն ու

Աւրինն անբաժանէ ե ոք փնտաւ
և զանո՛ր դասադրերը տպագրելու մին
շնորհ, որ զարծիմ թէ պէտք ալ չունէ
նայ մի՛ ծախքերու, ժանճ որ նոր հն-
դինակութեանը պէտքը չկայ և կարելի
է մեր զարտալսմանը բնոյթի քրտացնե-
ւորդն զանուած դասաւորոյց կրկնէ և
հարկն համարած տպարւնութեանը:

Իբրև երեք զաւակաց հայր մը մասնաւորապէս զսօս պիտի ըլլայի ինձե՛ն մեզ վարձարանաց զատ, վարդիներուն եւ Աղբ. ինչանութեանց կողմէ համանայ. նաւար լուծուէր սոյն կարեւոր հարցը: Գահիրէ, 18 Հոկտ. Կ. ՅԵՐԵՄԻԱՅԵԱՆ:

ԱՂԳԱՅԻՆ ԳՐՈՆԻԿ

ՀԱՅՈՑ ԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Պոլիս եւ այլ կողմեր. — Պոլսոյ մէջ տարածուող տեղական է և ամենուրեք հայոց բոլոր ազգային հաստատութիւններու անդամները գրաւած է կառավարութիւնը, Հայ կեանքը մեծաւայելու թուրքոյ մայրաքաղաքին մէջ Ատիկա ցոյց կուտան նաև հոն տպուող հայերէն թերթերը, որոնք պարզապէս հայ տառերով և հայ բարբառով թուրք լրատուագրութեան են գրեթէ Արդէն յիշուեցաւ թէ կառավարութիւնը Հայոց Պատրիարքին բոլոր իրաւունքները ջնջած է Պատրիարքը սոսկ կրօնական մըն է այլ եւս, և Հայոց ազգային գործերը կը տեսնեն թուրք լրատուագրութեան և կրօնից նախարարութիւնը Միլիտէն Ամերիկեան թերթերը: արտած հետաքրքիր էր իմացուէր, թէ Պոլսոյ մէջ կ'ընէր և աղջիկներ կը թրջացուէին և կը մայրուէին թրքական կանանցները: Ասկէ զատ Պոլսոյ հրապարակներուն վրայ թուրք կառավարութեան ձեռամբ ծախու հանուած և ամուրիք գրուած են հայ երեխաներ, մէկ ամսականէն մինչև երկու տարեկան: Ասոնք կը գտնուին թուրքերու կողմէ և կը մամուլականացուին: Կը հաւատուին նաև, թէ կառավարութիւնը մասնաւոր ծրագիր մը պատրաստած է եղբւր Պոլսոյ հայ բնակչութիւնը բոլորովին բնաջնջելու: Այդ ծրագիրը զարդանք կը պահուի երկու Գերմաներ իսկ հաստատու են անոր գոյութիւնը: Եւ այդ տեսակով ծրագրին դրժարութեամբ տեղի պիտի ունենայ եղբւր Պայրամի տունէն անմիջապէս հոգ:

Սօֆիայի Հայերուն կողմէ Պուլկար կառավարութեան ներկայացուած յիշատակագիրը կը պարունակէ վիճակագրութիւն մը տեղաբնակչութեան Հայերու մասին: Այսպէս տեղաբնակչութեան են, Նիկոմիդիայէն 65,000 Հայեր, Արմաշէն՝ 5000, Պոլսաշէն՝ 25,000, Պանստրաշէն՝ 15000, Կեսաբաշէն՝ 40,000, Մեքաաշէն՝ 81,000, Երզնկաշէն՝ 23,000, Ամասիայէն՝ 25,000, Գարահիսարէն՝ 25,200, Սամսոնէն՝ 20,000, Տրապիզոնէն՝ 32,700, Կարէնէն՝ 75,000, Երզնկաշէն՝ 25,000, Իսքընդէն՝ 15,000, Բաթէնէն՝ 10,500, Իսքընդէն՝ 45,000, Փղիէն՝ 24,000, Սղերիէն՝ 25,000, Տիգրանակերտէն՝ 55,100, Ալէքէն՝ 10,200, Արաբկերէն՝ 19,200, Մալաթիաէն՝ 9,000, Հալէպէն՝ 15,800, Սիւսէն՝ 28,000, Տիւրքիէն՝ 11,300, Բաղէշէն ու Մուշէն՝ 51,500, Համազուլմար՝ 834,600: Յիշատակագիրը կը յարէ, թէ տեղաբնակչութեան փոքրամասն մասը ամառը Զամբիլիք կը տարուած, մէկ մասը կրօնապիտի եղած, և մաս մըն ալ ենթակայ է հիւանդ և սովածան կորչելու: Այնպէս որ, շատ քիչեր կը հասնին իրենց փոխադրուելէ վայրը: (Կոնստ, 23 Ապր.)

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Գարիբէն կը հաղորդեն մեզ. Հ. Բ. Ը. Միւրեան Բոր-Սաիթի կ'ընեն գաղթականներու վարժարանին բացման հանգիստ տեղի ունեցած է նախագահութեամբ Գր. Ս. Առաքելով Հոր վարժարանը միջոցաւ է Վիստան: անունով: Ինչպէս ծանուցեցին, երկուստ ալ շահերուն թիւն է 1131: Առաքելով անորհաւանները ստանձնած է Միւրեանի գիւնապետ Տ. Թովմաս Գարապաշէն:

Տղոց զգեստաւորման գործով մեծ անձնուորութեամբ կ'ընալ Տիկնանց Մասնախումբը, որուն գերանը կաղընւած է հետեւեալ կերպով. — Տիկ. Պ. Սերովբեան՝ աստիճանաւոր, Օր. Վ. Մալեղեան՝ անտեսուկ, Տիկ. Յ. Սիմոնեան՝ դասնապետ, Տիկնայք Յ. Սիմոնեան, Հ. Գալէի, Մ. Եղեան և Օր. Յ. Մալեղեան՝ անդամներ:

Երկրորդական և կրկին ծախքերու տեղի չի տուաւ համար, ուղղւոյ զննատէրէն չի հարգեալ նուէր ընել կամ կարգի գործին աղմուկաւոր մասնակցել փափաքողներն կը խնդրուի դիմել Տիկնանց մասնախումբին, Հ. Բ. Ը. Միւրեան կ'ընեն հետեւեալներն, 33 Շարա Մատա-

պէկ: Մասնախումբին կ'աղարարուի թէ հետագայ տարեկաններուն պէտք կայ. — Գործնոցի համար կ'որոշուի և խաքի կերպաւ, զգեստի համար մուծ զոյնով զատ թոր (Փրանէլէթ), զալիք, թաշկինակ և զուլպայ:

Տիկնանց Մասնախումբը ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները և հրապարակաւ կը փութայ յայտնել իւր խորին շնորհակալութիւնները: Տեաք վարդան Պարմանեան՝ 2 ծր. դասթօր, 3 ծր. զալիք, Ս. Իրէքեան՝ 3 ծր. դասթօր, 3 ծր. զալիք, 12 ծր. սաթիւնէթ, Ս. և Ս. Սէմաուրի լիմթիթ՝ 7 ծր. դասթօր, Օրոտիթ-Պաք՝ 50 մէթր դասթօր, 1 ծր. կարմիր կերպաս, 1 ծր. դասթօր, Գալաքեան՝ 6 քիլո կարմիր կերպաս, 1 ծր. դասթօր, 2 մ. հաստ խաքի, Ա. Ն. Օտապաշեան՝ 3 ծր. կարմիր կերպաս, 1 ծր. դասթօր, Տ. Զօրապետեան և ընկ.՝ 30 տուգ, թաշկինակ: Ա. Առաքելով 50 հատ եղանակ, Բ. Բարթոլեան՝ 16 տգ, թաշկինակ, Բ. Թորոնեան՝ 100 հատ եղանակ, Արաք Պատմաեան՝ 10 տգ, թաշկինակ, 6 տգ. դրժան:

ԿԻԼԻԿԵՑԻՆԵՐԸ

ԲՈՐ-ՍԱՅԻՏԻ ՄԷՉ

(Սեփական, քրքակցութիւն)

Բոր-Սաիթին կը գրեն մեզ. Երէկ կատարուեցաւ վարժարանին բացման հանգիստ, նախագահութեամբ Առաքելով Հոր և ներկայութեամբ Պ. Հորապոյրի, Տիկ. Երզնկայի և օտար ու հայ հիւրերու: Գործնոցի ինչնք Բրեթի Լիոնէն տեղաւոր մասնախումբի տնօրէնին տիկինը, Աղեքսանդրիայէն Տիկնայք Մատթեան պէյ, Մուրթա-եանց, Գալֆանեան խան, Տիար Բիւզանդ Մարաթի, Ինչպէս նաև Գարիբէն, Զա-կաղիէն և Միթ-Լամբէն բաւական թիւով «ուխտաւորներ»:

Հանգիստը բացուեցաւ աղջկանց կողմէ երգուած միւսանգիկ երգով մը, որմէ անմիջապէս վերջը խոսք արտաւարեց Ս. Հայրը և շատ յուզիչ ու իմաստալից բառերով ի պաշտօնէ բացուած հոգեկան Բոր-Սաիթի կրկնուած վարժարանը զոր միջոցով Վիստան-Վարժարանի Օրինք և օրինակ Հ. Բ. Ը. Միւրեանը որ իր հովանիին տակ առած է եղբայրս իւրերեկալ հոգին վրայ ապաստանած Սիւսեանի քաղաքիներուն մոգէ ու սորի մշակման տարբեր գործը: Նոյնպէս բոլոր աշխատողներն ու նուիրատուները, ինչպէս և առիթէն օգտուելով յանուն Հայութեան կրկին երախտագրութեան յայտնել Յրանման և Միւրեանի Բրիտանիոյ ապագայութեան ու մարդասիրական ընթացքին հանգիստ, միանգամայն սքանչելի մաղթանքներ ընելով յանուն աղանդութեան և արքայութեան մաքառող Դաշնակից բանակներու վերջնական յաղթանակին համար:

Երգէ մը վերջ, Գալաքեան վարժարանի տնօրէն Բորթի, Գալաքեան գեղեցիկ բանաստեղծութիւն մը ըրաւ, միանգամայն կրակոտ և զգայուն, որ ներկայ եղող բոլոր Հայերը ցնցել և յուզեց, ու ընդունուեցաւ երկարատեւ ծափերով: Պ. Հորապոյրը շնորհակալութեան քանի մը խոսք արտասանեց անպիտան լեզուով, ըսելով թէ անոյ, կառավարութիւնը գործունակութեամբ կը մատուցանէ այս ծառայութիւնները ստանց ամէն կերպով աջակցութիւնները մը մէկ անգամ հաստատուին ու ցաւ յայտնեց որ պատերազմի վիճակը իրենց թոյլ չի տար աւելին ընել: Այս խոսքերը հայերէն թարգմանեց Ս. Թովմաս:

Հորապոյրը ամբողջութեամբ շատ սիրուն անկողն և լաւ տաղանդութիւն թուրք բոլոր ներկայներուն վրայ:

— Աղեքսանդրիայէն եկած երեք հայ տիկնայք անձամբ բաժնեկէն բոլոր աշակերտաց և աշակերտուհեաց իրենց միասին բերած արտաւար շաքարեղէնը որ տարակից չկայ թէ մեծ հանգիստ պատճառեց պատիւներուն:

— Գալաքի բացման հանգիստի ներկայ ըլլալու փափաքով եկողներուն մէկ մա-

սը հաղիւ վերջաւորութեանը հասան, ինչպէս Պ. Պ. Գալաքեան, Գերբէ-խանեան, Լէւ, Իսկ Տէր. և Տիկ. Դա-զարտեան և Տիկ. Գալաքեան, թէպէտ զրկուեցան այդ հանգիստէն, սակայն պիտի մնան մինչև կիրակի, ներկայ ըլլալու համար Առաքելով Սրբազանի հանդիսաւոր պատարագին որ մեծապէս պիտի մը-խիթարէ Ռուբինեանց սերունդին այս պատուական շառաւիղները:

Բոր-Սաիթին ուրիշ քրքակցի մըն ալ կը գրեն մեզ:

— Ահաքին քանակութեամբ անկողին, վերանկ ու զանազան աղանդներ կը համին Գործունէութեան բացառիկ շաքարէն է առ: Նորանոր և կարեւոր նուիրատուութիւններու լուրեր կ'առնուին, որոնցմէ է՝ կարեւոր միւրեանի կարմիր խաշին կողմանէ: Տիկ. Երզնկայի համար կ'ըսուի թէ մեծապէս զգածուել է Աղեքսանդրիայ տիկիններուն կողմանէ իրեն յայտնուած երախտագրական ըզ-գացումներէն: Տիկինները իր յիշատակ իրեն նուիրած են յոյժ հաշակաւոր և թանկարժէք շաքարած մըն (պոնպո-

ՀԵՌԱԳՐԱԼՈՒԹԵՐ

ՍԵՐՊԻՈՑ ՎՐԱՅԷՆ

Աթէնք, 22. — Պուլկարական աղբիւրք եկած լուրք մը համեմատ Նիշի և Իւսթիւպի միջև հաղորդակցութիւնը կտրուած է: Պուլկարները Գումանուօյի և Իւսթիւպի վրայ կը յառաջանան:

Լոնտոն, 19. — Գերման պաշտ. զեկույց մը կ'ըսէ թէ Աւստրո-գերմանները սերպիական հակառակ վրայ Օպրանուօ-ճի ըլլալներուն տիրած են և Բիւրաքի և Կալվաքի հարաւ-արեւմտ. կողմը և Ծո-տանի ու Մալա-Բիւրեշնա հասած են:

Լոնտոն, 22. — «Տէյլի Թէյլիքաֆ»-ի Բարիքի թղթակցը հաւաստի աղբիւրք էր իմանալ թէ Անգլ. զինուորները Սերպիա մտած են:

Լոնտոն, 22. — Գերբէ-խանի շէր-լանին մէջ Իշթիլի և Իւսթիւպի միջև Պուլկարներու կողմէն թուրք հեծելա-զորքին կողմէն տեսնուած է:

ՌՄԲԱԿՈՑՈՒՄ

ՏԵՏԵԱՎԱՆԻ, ՎԱՆԱՅԻ, ՊՈՒՐԿԱՅԻ

Գարիբէ, 24. — (Պաշտ.) Մոլակա-լութիւնը կը յայտնէ թէ ամսոյ 21ին կէսը վերջ Պուլկար ծովեզրը ամբա-կոծուած է Դաշնակից նաւատորմին կողմէ՝ բաղկացած Անգլ., Ֆրանս. և Ռուս. մարտանաւերէ: Որոշ թուով զինուորա-կան զէրքեր ամբակոծուած և ծանր վը-նաններ տրուած են ծովային աշխատու-թեանց, երկաթուղիի կայարանին և Տե-տեալանի նաւահիւթեան: Դաշնակից նաւատորմը մեծ հոյ տարած է որ միմի-այն զինուորական կարեւորութիւն մը ունեցող կէտերուն գոյնի:

Բարիք, 24. — Կը ծանուցուի թէ ռուս նաւատորմը շատ արդիւնաւոր կերպով ամբակոծած է Սե. ծովու մէջ Վանան և Պուլկազը: Ռմակոծումը աննկարագրելի խուճապ մը յառաջ բը-րած է:

ՊՈՒՐԿԱՅԻ ԽՈՐՈՒՆ ԲԵՆՈՐՆԵՐԸ

Լոնտոն, 23. — Պուլկարեան հեռագիր մը կ'ըսէ թէ իմացուած է որ Սիւրա-Զաօրայի բնակչութիւնը խորհրդութիւն հանած է իմաստալի թուրք զինուոր-ներու հանիւրը իր Պուլկարայ գաշնա-կից: Պատահաբար ամբարին վրայ վէշը պարպած է: Եւսպոլիի կուսակալը փոքր-վորքին խօսած ատեն ապրանքուած է: Ռ.

ՌՈՒՄԱՆԻԱ

Սեւանի, 22. — Պուլկարի Տօպ-րուճայի սահմանադրուիլն վրայ զինուոր կը կըզորանցնէ կարծելով թէ Ռումա-նիա Դաշնակիցներուն կողմը պիտի հանի:

Լոնտոն, 22. — Ռումանիայէն լուր կուտան թէ Պուլկարի զինուոր զեապուր Սիւրալայի թագաւորական պալատին մէջ ջաղաքին ամբողջութեամբ լուսանկա-րելու միջոցին յանդարտակի ընտրուած է: Ռումանի կառավարութիւնը կարելի եղած ըրաւ այս միջադէպը ծածկելու համար:

Լոնտոն, 22. — Իրումէն կառավա-րութեան Բեթրոկատ պատգամաւորու-

Ս. ԱՌԱՋՆՈՐԻ ՀՈՐ ՊԱՏԱՐԱԳ

Ի ԲՈՐ-ՍԱԻՏ
(Հեռագիր «Արեւ»-ի)
Բոր-Սաիթ, 24 Հոկտ. Ժ. 11.46. — Առաքելովական պատարագը մեծաւոր Ե-լաւ. ճերկայ էին փոխ-ծովակալը, ապա-նիւր, Տիկին Ելկուս և Երուսական գաղ-րակամութիւնները:

Վերջին պահուն հաւաստի աղբիւրք էր իմանալ թէ Ամերիկային 1200 ոսկի վըր-կուած է ուղղակի Մր. Հօրապոյրի՝ ի ճը-պաս Բոր-Սաիթի հայ գաղթականացի մաս-նաւորապէս զարգացած իրիւստ օլպոյց սնունդի եւ այլ պէտքերուն համար:

Յիշու. — Արեւմտանոցը 7 մեքենայ կ'աշ-խատցնէ հիմա, ու անոր ժաշմանքին զբաղուած երեւոյթը պատիւ կը բերէ Տիկ. Արաքեանի: Գալաքի ռուսացիներու կողմէն վրայ աւելցան Պ. Պ. Հո-վիւսեան, Սյուսա և Զօպանեան, վերջինը մարմնամարդի ռուսացի:

Թիւն մը զրկած ըլլալուն մեծ կարեւո-րութիւն կը տրուի:

Հոտմ, 23. — Ռումանիա բացալա-տորէն յայտնած է իր Գառնակ զինակ-ցութեան կողմը ըլլալը, միայն պահան-ջելով որ Պալքաններու մէջ կէս միլիոն զինուոր զրկեն: Հաւաստի աղբիւրք էր ծանուցանեն թէ Ռումանիոյ այս առա-ջարկին Ֆրանսայի և Անգլիոյ հաւանու-թիւնը կ'ընայ ապահով նկատուելու Ման.

Լոնտոն, 21. — Աթէնքէն լուր կու-տան թէ Պ. Զալիքին Սօֆիայի գաղթին աղաքարած է որ յունական կառավա-րութիւնը ոչ մէկ պատրուակաւ պիտի թոյլարէ մէքսիկանոց Զարին զինուոր-ներուն յունական հողը բնակարարելու:

Լոնտոն, 21. — Աթէնքէն կը հե-ռագրեն թէ Յունաստանի զէրքին մա-սին Գառնակ Դաշնակցութեան բանակ-ցութիւնները կանոնաւորապէս կը շա-րունակուին Պուլկարի վարչապետին գերման լրագրողներու ըրած յայտարա-րութիւններէն կը հետեւի թէ Պուլկա-րիա բոլորովին վտար չէ Յունաստանի զէրքին մասին: Մօք.

ՍԵՒԱՆԻԿ ՄԷՉ

Լոնտոն, 20. — Ուլապատնական լու-րեր կ'ըսեն թէ Յունիքը մեծ ուժեր կը համախմբեն Սեւանիի մէջ, Յունական հերոսներն պատրաստութիւնը փութով յառաջ կը տարուի Սեւանիի փողոց-ները կը վստահ Յոյն, Անգլ. և Ֆրանս. զինուորներով: Գերբէ-խանը խառն պահա-կախութեան կը շրջէն բոլոր թաղերուն մէջ:

ԻՏԱԼԻԱ ԵՒ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

Լոնտոն, 23. — Հոտմէն հեռագիր մը կը յիշատակէ թէ Յունաստանի մա-սին մէկ զանի գործադրութիւններ. ծագած են Դաշնակիցներու հետ Իտալացիք դժգոհ են Դաշնակիցներուն Յունաստանի հանդէպ ցոյց տուած վեհանձնութիւնէն, և կը նկատեն թէ անոր դիմ աւելի ըն-տրուած քան թէ զաղցրութիւն բանե-ցնելու է:

Արեւելեան ձակարան

ՌՈՒՄԱՆԻԱ ԶԱՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բեթրոկատ, 22. — Օլպի արեւել-կողմը ծովին վաթաթոյրի մը տակ ծա-լուած չորս յարակուսիներ եւ մղելով թշնամին Ռումաքէն զուր հանգիստ և և 200է աւելի զէրք բռնեցին: Սթիքի ձախ կողմին վրայ կարգ մը զէրքեր ա-ռին, 300է աւելի զէրք և երկու զնաւ, զիր զբաւելով: Գոյլի շրջանին մէջ թշնամիոյն հակադարձակումը եւս մղե-ցին ծանր կորուստներ, պատճառելով անոր:

Բեթրոկատ, 22. — Ռուսը Կալի-պիոյ շրջանը Նօփ-Ալէքսանդրէն մէջ հիւ-նալի յաղորդութիւն մը ունեցան Թա-նօրի հիւսիսարեւմտէն 20 մղոն հեռա-ւորութեան մը վրայ: Զեկուց մը կը ծա-

նուցանէ թէ երեկուան ընթացքին գրա-ւեցին թշնամիոյն զէրքերէն մէկ մա-սը, ինչպէս նաև դէպ ի հիւսիս շոր զէր-քեր: Այսօրուան ընթացքին 148 սպայ և 7500 հոգի զէրք բռնեցին: Գրաւելով 2 ամբարան և մէկ քանի գործարարներ, Բեթրոկատ, 24. — (Պաշտ.) Անգլ. ընդծովեայ մը Լիպաուրի մաս «Բրիտն Սթալկեր»-ի տիպարէն գերման յաճա-նաւ մը ընկղմեց:

Իտալական ձակարան

Հոտմ, 22. — Զեկուց մը կը յիշա-տակէ թէ Իտալական մեծ յարձակողա-կանը խիստ յաջող եղանակաւ սկսաւ: Թիւրքի և Թրանիէնի մէջ տարածուե-լով հակառակ թուրք երկայնքին վրայ մինչև ծով, և վերջապա բազմաթիւ զէրքեր և մեծաքանակ աղանդներ գրաւելով: Ֆրանսոյի վրայի թշնամիոյն ամբողջ զէրքը զանազան կէտերու մէջ ճեղքուելով զիմադրողները շարունակեցան: Իտալացիք ասկէ զատ 1200 զէրք բռնե-ցին:

Հոտմ, 22. — Իտալական պատե-րադական խորհրդարանով մը գումար-ուեցաւ վերջին շաքարուան ընթացքին թագաւորին, Զոր. Գալթիօնայի և Թա-գաւորական ընտանեքին մէկ քանի իշ-խաններուն կողմէ, Ապրուցի գումարն ալ մէջը ըլլալով:

ՎԵՐՁԻՆ ԺԱՄ

ՍԵՐՊԻՈՑ ՎՐԱՅԷՆ

Արեւելեան բանակին (Պաշտ.) — Հոկտ. 21ին Ֆրանս. զօրքերը Բալթիկի կողմը ընդհարում մը ունեցան Պուլկարներուն հետ: Սերուսիցային 14 իրովներ հարաւ գրե-նուող այդ գիւղը մեր մեծեր մնաց: Մեր կորուստները օստ բերեւ են:

Բարիք, 24. — Սեպտիկին լուրեր կը յայտնեն թէ Ֆրանս. զօրքերը ուրբալ իշ-խան պուլկարներուն վրայ յարձակեցան եւ նապարակով գրաւեցին: Կոլոր կը տարու-նակուի: Սեպտիկան հակառակ վրայ ա-ւարտ-գերման յառաջացումը կասեցուց-նուած է:

Ամսթրստ, 24. — Սօֆիայէն գեկոց մը կը յայտնի թէ պուլկարներ Իսկիւ-պի մէկ մասը գրաւած են: Զեկուցը կ'ա-ւելցնէ թէ բուն հակապատեր մը մղուե-լու վրայ է:

Սիւ, 24. — Պիլիւրաքի ուղղութեամբ Գերբէ-խանի մօտ կ'ընդունուի իր Եա-րմանակի: Թեմակ մեծ ուժեր Մալաք գրաւեցին, բայց հակադարձակումով մը Ես առիթ այդ դիւր, ինչպէս նաև Միւրա-յի ալ եղբէրին վրայ դիւր մը: Զախ եղե-րին վրայ ընդհարումներ կը տարուակ-ուին: Կոլորներ մղուեցան Զախիպէն 45 մղոն հարաւ: Գերբէ-խանի մեջ, ուր Ֆրանս. զօրքերը հիմա մեծ կողմին կուսելու վրայ են:

Արեւելեան ձակարան

Բեթրոկատ, 24. — Զեկուց մը կը յայտնէ թէ Գերմանացի զիւր մը գրաւած են Ռի-կայի հարաւ-արեւելակողմը: Զեկուցը մը ուրբալ զիւր ընթակցութիւն: Կոլոր կը տարու-նակուի: Թեմակ մեծ ուժեր Մալաք գրաւեցին, բայց հակադարձակումով մը Ես առիթ այդ դիւր, ինչպէս նաև Միւրա-յի ալ եղբէրին վրայ դիւր մը: Զախ եղե-րին վրայ ընդհարումներ կը տարուակ-ուին: Կոլորներ մղուեցան Զախիպէն 45 մղոն հարաւ: Գերբէ-խանի մեջ, ուր Ֆրանս. զօրքերը հիմա մեծ կողմին կուսելու վրայ են:

Արեւմտեան ձակարան

Բարիք, 25. — (Պաշտ.) Գերմանացի երկ իրիւստ կ'ընեն փոքրեցիկ միւստիւն ամրոցն եւ սերակալ զիւրքեր առնել, բայց զարգուելով

